

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MUASSASALARIDA HUQUQIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AMALIY ASOSLARI

Todjiboyeva Shaxnoza Abdirashidovna

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi 1-kurs magistranti

Ilmiy rahbar: Shonazarova Sevara Rashidovna

Pedagogika fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumiy o’rta ta’lim muassasalarida o’quvchilarning huquqiy kompetentligini shakllantirishning amaliy asoslari sun’iy intellekt texnologiyalari bilan bog’liq holda tahlil qilinadi. Huquqiy kompetentlik o’quvchining o’z huquq va majburiyatlarini bilishi, qonunlarga hurmat bilan munosabatda bo’lishi, kundalik hayotda huquqiy vaziyatlarni ang’ay olishi, mas’uliyatli qaror qabul qilishi va ijtimoiy munosabatlarda qonuniy xatti-harakatni tanlay olishi bilan belgilanadi. Maqolada huquqiy tarbiya jarayonida interfaol metodlar, keys-stadi, rolli o’yinlar, muammoli vaziyatlar, loyiha ishlari, raqamli resurslar va sun’iy intellekt vositalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Sun’iy intellekt huquqiy vaziyatlarni modellashtirish, individual topshiriqlar yaratish, o’quvchilarning javoblarini tahlil qilish va o’qituvchiga metodik yordam berishda samarali vosita bo’lishi mumkin. Biroq AI huquqiy maslahat beruvchi yakuniy manba sifatida emas, pedagogik yordamchi vosita sifatida qo’llanishi lozim.

Kalit so’zlar: huquqiy kompetentlik, umumiy o’rta ta’lim, huquqiy tarbiya, sun’iy intellekt, huquqiy ong, huquqiy madaniyat, interfaol metod, keys-stadi, fuqarolik tarbiyasi, raqamli ta’lim.

PRACTICAL FOUNDATIONS OF FORMING LEGAL COMPETENCE IN GENERAL SECONDARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Todjiboyeva Shaxnoza Abdirashidovna

Termiz University of Economics and Service

Master’s student of Theory and Methodology of Education and Upbringing, 1st year

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Scientific supervisor: Shonazarova Sevara Rashidovna

PhD in Pedagogical Sciences

Abstract. This article analyzes the practical foundations of forming pupils’ legal competence in general secondary educational institutions in connection with artificial intelligence technologies. Legal competence is determined by pupils’ knowledge of their rights and obligations, respectful attitude toward laws, ability to understand legal situations in everyday life, make responsible decisions, and choose lawful behavior in social relations. The article highlights the possibilities of using interactive methods, case studies, role-playing games, problem-based situations, project work, digital resources, and artificial intelligence tools in the process of legal education. Artificial intelligence can be an effective tool in modeling legal situations, creating individual tasks, analyzing pupils’ responses, and providing methodological support to teachers. However, AI should not be used as a final source of legal advice, but as an auxiliary pedagogical tool.

Keywords: legal competence, general secondary education, legal education, artificial intelligence, legal consciousness, legal culture, interactive method, case study, civic education, digital education.

ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Тоджибоева Шахноза Абдирашидовна

Термезский университет экономики и сервиса

магистрант 1-го курса специальности

«Теория и методика образования и воспитания»

Научный руководитель: Шоназарова Севара Рашидовна

доктор философии по педагогическим наукам (PhD)

Аннотация. В данной статье анализируются практические основы формирования правовой компетентности учащихся в общеобразовательных учреждениях во взаимосвязи с технологиями искусственного интеллекта. Правовая компетентность определяется знанием

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

учащимся своих прав и обязанностей, уважительным отношением к законам, способностью понимать правовые ситуации в повседневной жизни, принимать ответственные решения и выбирать законное поведение в социальных отношениях. В статье освещаются возможности использования интерактивных методов, кейс-стади, ролевых игр, проблемных ситуаций, проектных работ, цифровых ресурсов и средств искусственного интеллекта в процессе правового воспитания. Искусственный интеллект может быть эффективным средством при моделировании правовых ситуаций, создании индивидуальных заданий, анализе ответов учащихся и оказании методической помощи учителю. Однако искусственный интеллект должен использоваться не как окончательный источник правовой консультации, а как вспомогательное педагогическое средство.

Ключевые слова: правовая компетентность, общее среднее образование, правовое воспитание, искусственный интеллект, правовое сознание, правовая культура, интерактивный метод, кейс-стади, гражданское воспитание, цифровое образование.

Kirish

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida huquqiy kompetentlikni shakllantirish bugungi ta’lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biridir. Chunki maktab o‘quvchisi jamiyatning faol a’zosi sifatida nafaqat bilimli, balki huquqiy jihatdan ongli, mas’uliyatli va qonuniy xatti-harakatni tanlay oladigan shaxs bo‘lib shakllanishi kerak. Huquqiy kompetentlik faqat qonun moddalarini yodlash emas; u o‘quvchining real hayotiy vaziyatlarda huquq va majburiyatlarni anglab harakat qilishi, o‘z fikrini qonuniy asoslay olishi, boshqalarning huquqlarini hurmat qilishi va ijtimoiy mas’uliyatni his etishini o‘z ichiga oladi.

Maktab muhitida huquqiy kompetentlikni shakllantirish bir nechta yo‘nalishda amalga oshadi. Birinchidan, o‘quvchilar Konstitutsiya, bola huquqlari, ta’lim olish huquqi, shaxsiy daxlsizlik, mulk, jamoat tartibi, ekologik huquq va axborot xavfsizligi kabi asosiy tushunchalarni o‘zlashtiradi. Ikkinchidan, ular maktab ichki tartib-qoidalari, o‘quvchi odobi, jamoaviy mas’uliyat, konfliktlarni madaniy hal qilish va huquqiy me’yorlarga rioya qilishni amaliyotda o‘rganadi. Uchinchidan, raqamli

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

davr sharoitida o‘quvchilar internetdagi xatti-harakat, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, mualliflik huquqi, kiberxavfsizlik va sun’iy intellektdan mas’uliyatli foydalanish kabi yangi huquqiy masalalar bilan ham tanishishi zarur.

Sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’limga kirib kelishi huquqiy kompetentlikni shakllantirishda yangi imkoniyatlar yaratadi. AI yordamida turli huquqiy vaziyatlar modellashtirilishi, o‘quvchilarga yoshiga mos keyslar berilishi, javoblar tahlil qilinishi va individual tavsiyalar ishlab chiqilishi mumkin. Masalan, “ijtimoiy tarmoqda boshqa o‘quvchining rasmini ruxsatsiz joylash”, “maktab mulkiga zarar yetkazish”, “yo‘lda xavfsizlik qoidalariga amal qilish”, “sinfdozlar o‘rtasidagi nizoni hal qilish” kabi vaziyatlar orqali o‘quvchi huquqiy fikrlashga o‘rgatiladi.

Biroq sun’iy intellektdan foydalanishda jiddiy metodik ehtiyotkorlik zarur. AI huquqiy qarorni o‘quvchi o‘rniga qabul qilmasligi kerak. U vaziyatni tahlil qilishga, savol berishga, muqobil qarorlarni ko‘rishga yordam berishi mumkin. Yakuniy pedagogik xulosa esa o‘qituvchi rahbarligida shakllanishi kerak.

Metodologiya

Maqola nazariy-tahliliy va amaliy-metodik yondashuv asosida yozildi. Tadqiqotda umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida huquqiy kompetentlikni shakllantirishning pedagogik, tarbiyaviy va texnologik asoslari tahlil qilindi. Asosiy e’tibor huquqiy bilim, huquqiy ong, huquqiy madaniyat va huquqiy xatti-harakat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ochib berishga qaratildi.

Tahlilda quyidagi savollar asos qilib olindi: huquqiy kompetentlik qanday tarkibiy qismlardan iborat? Uni maktab sharoitida qanday amaliy metodlar orqali shakllantirish mumkin? Sun’iy intellekt huquqiy tarbiya jarayonida qanday vazifani bajaradi? AI’dan foydalanishda qanday xavflar mavjud?

Maqolada huquqiy kompetentlik to‘rt tarkibiy qism asosida o‘rganildi: huquqiy bilim, huquqiy tafakkur, huquqiy qadriyat va huquqiy xatti-harakat. Huquqiy bilim o‘quvchining asosiy qonuniy tushunchalarni bilishini bildiradi. Huquqiy tafakkur vaziyatni qonuniy nuqtayi nazardan tahlil qilishdir. Huquqiy qadriyat qonunga hurmat, adolat, mas’uliyat va boshqalarning huquqlarini tan olish bilan bog‘liq. Huquqiy xatti-harakat esa kundalik hayotda qonuniy va axloqiy tanlov qilish malakasidir.

Natijalar

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida huquqiy kompetentlikni shakllantirish uchun faqat nazariy ma’lumot berish yetarli emas. Bu jarayon real hayotiy vaziyatlar, amaliy mashg‘ulotlar, interfaol metodlar va raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirilganda samarali bo‘ladi.

Birinchi, keys-stadi usuli huquqiy kompetentlikni shakllantirishda samarali hisoblanadi. Masalan, o‘quvchilarga quyidagi vaziyat berilishi mumkin: “Sinfdagi bir o‘quvchi do‘stining daftarini ruxsatsiz olib, undan foydalanadi. Bu holatda kimning huquqi buzildi? Qanday yo‘l tutish kerak?” Bunday topshiriqlar o‘quvchini vaziyatni tahlil qilishga, huquq va majburiyatlarni farqlashga hamda adolatli qaror chiqarishga o‘rgatadi. Sun’iy intellekt bunday keyslarni turli yosh guruhlariga moslab yaratishi mumkin.

Ikkinchi, rolli o‘yinlar huquqiy xatti-harakatni amaliy shakllantiradi. O‘quvchilar “sudya”, “guvoh”, “jabrlanuvchi”, “mediator”, “sinf sardori” kabi rollarda qatnashib, nizoli vaziyatni hal qilishga harakat qiladi. Bu usul huquqiy nutq, dalillash, tinglash, hurmatli bahs yuritish va jamoaviy qaror qabul qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Uchinchi, loyiha asosida o‘qitish huquqiy bilimlarni real hayot bilan bog‘laydi. Masalan, “Mening huquqlarim va majburiyatlarim”, “Maktabda huquqiy madaniyat”, “Internetdan xavfsiz foydalanish”, “Yo‘l harakati qoidalari va o‘quvchi mas’uliyati” kabi loyihalar orqali o‘quvchilar ma’lumot to‘playdi, tahlil qiladi, plakat yoki taqdimot tayyorlaydi va xulosa chiqaradi. AI bu jarayonda savollar, reja, tahlil mezonlari va taqdimot tuzilmasini ishlab chiqishda yordam berishi mumkin.

To‘rtinchi, raqamli huquqiy savodxonlik alohida yo‘nalish sifatida shakllantirilishi kerak. Bugungi o‘quvchilar internet, ijtimoiy tarmoq, messenjer, onlayn o‘yin va AI vositalaridan foydalanadi. Shu sababli ularga shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, begona kontentni ruxsatsiz tarqatmaslik, mualliflik huquqiga rioya qilish, kiberbullingdan saqlanish va yolg‘on axborotni farqlash bo‘yicha amaliy ko‘nikmalar berilishi zarur.

Beshinchi, sun’iy intellekt asosidagi individual topshiriqlar huquqiy kompetentlikni differensial rivojlantirishga yordam beradi. Ba’zi o‘quvchilar huquq va majburiyatni farqlashda qiynaladi, boshqalari vaziyatni tahlil qilishda yoki dalil keltirishda sust bo‘lishi mumkin. AI

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

o‘quvchilarning javoblarini tahlil qilib, ularga mos qo‘shimcha savollar yoki mashqlar tavsiya qilishi mumkin.

Muhokama

Huquqiy kompetentlikni shakllantirishda asosiy xato — darsni quruq nazariy ma’ruza shaklida olib borishdir. O‘quvchi qonun nomlarini yoki moddalarni yodlashi mumkin, lekin real vaziyatda qanday yo‘l tutishni bilmasa, kompetentlik shakllanmagan bo‘ladi. Shuning uchun huquqiy tarbiya amaliy vaziyatlar bilan bog‘lanishi shart.

Sun‘iy intellekt bu jarayonda kuchli yordamchi bo‘lishi mumkin. U o‘qituvchiga huquqiy keyslar, testlar, rolli o‘yin ssenariylari, baholash rubrikalari va muhokama savollarini tayyorlashda vaqtni tejaydi. Lekin AI tomonidan berilgan huquqiy ma’lumotlar har doim o‘qituvchi tomonidan tekshirilishi kerak. Chunki qonunchilik o‘zgarishi mumkin, AI esa har doim ham eng so‘nggi yoki to‘liq aniq ma’lumotni bermasligi ehtimoli bor.

Yana bir xavf — o‘quvchining tayyor javobga qaram bo‘lib qolishidir. Agar AI “bu vaziyatda nima qilish kerak?” degan savolga tayyor javob bersa va o‘quvchi uni ko‘chirsa, huquqiy tafakkur rivojlanmaydi. To‘g‘ri yondashuv shunday bo‘lishi kerak: AI vaziyatni beradi, savollarni taklif qiladi, muqobil variantlarni ko‘rsatadi, lekin yakuniy xulosani o‘quvchi o‘zi asoslaydi.

Huquqiy kompetentlikni baholashda ham faqat test yetarli emas. O‘quvchining huquqiy vaziyatni tushunishi, dalil keltirishi, boshqalarning huquqini hisobga olishi, mas’uliyatli qaror taklif qilishi va o‘z fikrini madaniyatli ifodalashi baholanishi kerak. Bu jarayonda rubrika, portfolio, og‘zaki himoya, guruhli muhokama va keys tahlili samarali hisoblanadi.

Xulosa

Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida huquqiy kompetentlikni shakllantirish o‘quvchilarning ijtimoiy faolligi, fuqarolik mas’uliyati va qonuniy xatti-harakatini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon faqat nazariy bilim berish bilan emas, balki real hayotiy vaziyatlar, keys-stadi, rolli o‘yinlar, loyiha ishlari, raqamli savodxonlik va refleksiv muhokamalar orqali tashkil etilishi kerak.

Sun‘iy intellekt huquqiy kompetentlikni shakllantirishda samarali metodik yordamchi vosita bo‘la oladi. U individual topshiriqlar yaratish, huquqiy vaziyatlarni modellashtirish, o‘quvchilar

“ZAMONAVIY TA’LIMDA SUN’IY INTELLEKTNI QO‘LLASHNING ISTIQBOLLARI VA MUAMMOLARI” XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN 22-23-MAY 2026-YIL

javoblarini tahlil qilish va o‘qituvchiga metodik tavsiyalar berishda yordam beradi. Biroq AI yakuniy huquqiy manba yoki o‘qituvchi o‘rnini bosuvchi vosita sifatida qabul qilinmasligi kerak.

Demak, huquqiy kompetentlikni shakllantirishda eng samarali yondashuv — amaliy huquqiy tarbiya, interfaol metodlar va sun’iy intellekt imkoniyatlarini pedagogik nazorat ostida uyg‘unlashtirishdir. Shundagina o‘quvchi qonunni faqat biladigan emas, balki uni hayotda ongli qo‘llay oladigan shaxs sifatida shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2020.
3. Bola huquqlari to‘g‘risidagi konvensiya. BMT, 1989.
4. Umumiy o‘rta ta’lim davlat ta’lim standartlari. Toshkent.
5. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. Toshkent.